

OSMANLI ALGISINDA GARB TEKNOLOJİSİ: “MÖSYÖ ELEKTRİK”İN SERGÜZEŞTİ

SERHAT KÜÇÜK*

Matbaalar Müfettişi ve Rüsûmât Emaneti Kâtib ve Resâil Muayene Memuru Hilmi Bey için 17 Temmuz 1318 (M.30 Temmuz 1902) günü, görevde olduğu sâir günler gibi sıradan bir gündü: Masasına oturmuş, ilgili evrakı mütâlaa etmiş, tezkiresini kaleme alarak altına imzasını koymuştu: “Bir nüshası leffen arz ve takdim edilen ‘Mösyö Elektrik’ nam kitabın bilâ ruhsat-ı resmiye tab ve neşr edildiği anlaşıldığından men-i intişârının ta’imîmen lazım gelenlere emr ü işârı babında emr ü fermân hazret-i menlehü’l emrindir.”¹

Hilmi Bey bu kez sadece izinsiz basılan bir kitabın dağıtımını durdurmuş oluyordu. Umumiyetle menfi kararlar veriyor olmalıydı, zira Yıldız’da mukîm sultanın evhâmı herkesin malûmuydu, durduk yerde ‘Jön’ler arasında isminin geçmesine, Fizan veya Taif’e sürülmeye veya mevkiini kaybetmeye ne gerek vardı? Zaten kitabın adı da bir garipti: *Mösyö Elektrik*.

Hilmi Bey’in mütâlaası Osmanlı sansür makinesini harekete geçirir ve kitabın toplattırılmasına girişilir². Nezâretler arasında yazışma trafiği hızlanır, Dâhiliye Nezâreti, Maârif Nezâreti’nden toplatılacak ‘*Mösyö Elektrik*’ hakkında mufassal malumat ister:

* Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Beytepe, Ankara/TÜRKİYE, skucuk@hacettepe.edu.tr

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF.MKT), Dosya No:652, Gömlek No.40, 9 Cemaziyelevvel 1320/14 Ağustos 1902.

² “Müfettiş Hilmi Efendi işbu tezkiresiyle takdim olunan <<Mösyö Elektrik>> nam risâle körpe *Çocuklara Mahsûs Gazete*’ye tefrika suretiyle derc edildikten ve Matbûât-ı Dâhiliye İdare-i Aliyyesi sansür memurları tarafından tedkîi olunduktan sonra tab ve neşr edilmiş ise de Nezâret-i Celilelerinden ruhsat-ı resmîyesi ikmâl edilmemiş olmasına nazaran emsâli misillü tevkîf kılınmış olmağla nüsha-i sairesinin dahi toplattırılması lüzûmu Dâhiliye Zâbitinin ve Rüsûmât Emanet-i Celileleriyle, Posta ve Telgraf Nezâret-i Aliyyesine ve ta’imîmen Maârif İdarelerine işâr edilmesi kararlaştırılmış ol babda hazret-i menlehü’l emrindir.” (BOA, MF.MKT., 652/40, 9 Cemaziyelevvel 1320/14 Ağustos 1902.)

“... Mösyö Elektrik nam risâlenin gazeteye tefrika suretiyle derc edildikten sonra bilâ ruhsat tab olunduğu cihetle men-i intişârı izbâr buyurulmuş ise de mezkûr risâlenin kimin tarafından tercüme veya tahrîr ve hangi gazeteye tefrika edilmiş ve nerede tab olunduğu Matbûât-ı Dâhiliye idaresince mechul bulunduğundan evvel emirde buralarının muahharen inbâsı lüzumunun idare-i mezkûre ifadesiyle beyânına ibtidâr kılındı ol babda.”³

Dâhiliye Nezâreti istediği ayrıntılara kavuşur. “...*Mösyö Elektrik nam risâlenin Çocuklara Mahsûs Gazete’ye tefrika sûretiyle derc edildikten sonra Ahmed Fâik imzasıyla risâle şeklinde Dersâadet’te tab edildiği kayden anlaşılmış olmağla ol babda...*”⁴

Bu makale, Abdülhamid-i sâni devrinin sansür idaresini 1902 yılı yaz-sonbahar aylarında bir süre meşgul etmiş ‘*Mösyö Elektrik*’ nam risâlenin öyküsünden hareketle mikro düzeyde kitap ve müellifi hakkında bir tarihçilik çalışmasıdır ve fakat aynı zamanda Osmanlı edebiyatı ile Garb teknolojisi arasında kurulan ilişkinin tartışılmasını içerecektir.

Garb Teknolojisi ve Osmanlı Edebiyatı

Stendhal romanı, "ana caddeye tutulmuş bir ayna" olarak nitelendirir. Bir metafor olarak ‘ana cadde’ galip ihtimal yazarın içinde yaşadığı toplum, o topluma o çağda hâkim olan kültür, bireyle cemiyet arasındaki gerilim noktaları kısaca ‘zeit-geist’ olmalıdır⁵. Ancak Osmanlı cemiyetinde yeni yeni filizlenen roman, aynı zamanda başka bir işlevi de taşımak zorundaydı: Garb medeniyetini kârîlere tanıtmak. Böylelikle kendisi teknoloji üretemeyen bir cemiyet, roman(cı)ları vasıtasıyla garb medeniye-

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî (DH.MKT.), Dosya No:609, Gömlek No:17, 7 Şaban 1320/9 Kasım 1902. Arşivdeki dosya kaydı Kasım olsa da içerisinde daha eski tarihli yazılar da bulunmaktadır.

⁴ BOA, MF.MKT., 669/70, 50436, 17 Receb 1320/20 Ekim 1902.

⁵ Edebiyatın salt poetik değil bilhassa milliyetçi misyonun ifadesi olması hakkında Gregory Jusdanis’in klasikleşmiş eserine bakılabilir: *Geçmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay. İstanbul, 1998, 247s., Romanın, kurgunun, roman kahramanlarının, gerçek insanlar için rol modeli oluşturması için bkz. Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*, Derin Yay., İstanbul, 2006, s. 22-23.

tinden haberdar olacaktı⁶. Ayrıca teknoloji bahsinin, Osmanlı/Türk muhafazakârlığının cevaz verdiği en geniş alan olmak itibarıyla kendiliğinden meşruiyeti vardı. Başka bir ifadeyle, teknoloji iktibas etmek için kadınlı-erkekli vals yapmak, hele hele din değiştirmek gerekmiyordu.

Nitekim matbuatın, edebiyatın, Üniversite gibi ek misyonlar üstlenmesi fikri 1880’lerin sonuna doğru Namık Kemal’in *Mukaddime-i Celâl* adlı eserinde vurgulanmıştır:

“Milletimiz Maârifçe öyle her mahallesinde bir dârülfünûn bulunacak, her sokağında bir allâme yetişecek mertebelerden pek ba’id olduğu için aramızda gazeteden, hikâyeden istifâde ihtiyacından müstagnî pek çok ve belki pek az âdem mevcûd olduğuna kolaylıkla ihtimâl verilemez. Maamâfih şurasını da hilâfi sabit olamayacağından tamamıyla mutmain olarak iddia edebiliriz ki gazeteden, hikâyeden istifâdeye muhtâc olmayacak kadar maârif-mend olanlar gazetelerin, hikayelerin bir millet’in terbiyesince olan tesîrini inkâr etmez. Çünkü böyle bir fikirde bulunmak memâlik-i mütemeddinenin her cihetinde ulûm-ı mütearifeden madûd olan bir hakikatî tehzîbe kıyâm etmektir.”⁷

Garb teknoloji enstrümanlarını kendi romanlarında kimi zaman şaşırtıcı ve kimi zaman modern bir efsunmuş gibi aktaran romancılar arasında Ahmed Mithat, Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Refik Halit ve Mehmet Rauf zikredilebilir. Özellikle Ahmed Mithat; zira o bir öncüdür. Şeyhül-muharririn romanlarında olay örgüsü onun teknoloji heveskârlığı yüzünden sık sık inkitaya uğrar; yazar olay mahallini terk eder, misâl birkaç sayfa tramvaydan bahseder. O yüzden onun eseri için belki de ansiklopedi ilaveli roman dense yeridir. Ahmet Mithat Efendi, *Hayret* (1885) adlı romanında, başta telgraf olmak üzere, alafranga kalem, telefon ve fonografa yer verir. Eserin kötü adamı Sarpson’un cinayetle ilgili itirafları

⁶ Edebiyatın hem özerk hem de toplumla iç içe oluşu, kurgu ile gerçekliğin çatışması, icat edilmiş biçimlerin mekanı ve daha da önemlisi hayat ile hayata benzer şeyler arasındaki farklılıkların tecrübe alanı olması yönleriyle ele alındığı Jusdanis’in bir diğer eseri incelenmeyi hak etmektedir. Bkz. Gregory Jusdanis, *Kurgu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu*, Çev. Çiçek Öztekin, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012, 203 s.

⁷ Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl*, Matbaa-i Ebuzziya, Kostantiniye, 1305(1888-1889), s.10-11.

bu alete kaydedilir. Telgraf, roman kahramanlarının hayatını kolaylaştıran bir iletişim aracı olarak *Bahtiyarlık* (1885) ve *Felsefe-i Zenan*'da (1870) da ön plana çıkar. *Paris'te Bir Türk* (1876) adlı romanda teleskop, dürbün ve fotoğraf makinesi dikkat çeker. Nasuh karakteri, Marsilya'da şehrin her tarafını iyice ezberlemek için bütün aletleri kullanır. *Gönüllü* (1896) adlı eserinde de fotoğraf makinesi hayli kullanılmaktadır. *Esrâr-ı Cinâyât* (1884) adlı romanda telgrafın ve fotoğrafın yeri önemlidir. Cinayetin failinin bulunması için ölünün fotoğrafının çekilmesi fikri yer alır. Cinayet, fotoğraflardan yararlanarak aydınlatılır. 1882'de neşrettiği *Vah* adlı romanında fotoğrafı, hakkında o güne dek bilinmeyen fotomontaj hilelerinden bahsederek tanır. *Dürdane Hanım*'da ise (1882) Avrupa'da yeni yayılan telefon ön plandadır. Mahallenin meraklısı Ulviye Hanım, komşu yalının bir odasına telefonun mikrofonunu yerleştirerek kendi yalısındaki dinleme cihazından bütün komşuları gizlice dinler. *Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrar* (1888) ve *Acaib-i Âlem* (1882)de okuyucu kendini şimendüferde seyahat ederken bulur. *Fontürk* (1910)de ise üstad, bir kısım taife-i nisâyı telgraf ve telefon hanelerde görevlendirir. 'Teknoloji' ve 'kafes dışında memur kadın' imgelerinin yan yana mevcudiyeti zaten muhafazakarlığın içindeki temalardır. Yine bu eserlerde kadınlar, fotoğraflarını karşılıklı olarak göndererek müstakbel eşleri ile irtibat kurarlar. *Fennî Bir Roman yahud Amerika Doktorları* (1889)nda Fonograf, Galvanoplasti ve başka birçok aletle tanışılır. Ahmet Mithat bu eserinde ismi zikredilen aletleri okuruna tanıtacağını en başta belirtir⁸. Romanın ikinci kısmı Doktor Gribling ve Galvanoplasti adını taşır. Doktor Gribling'in en büyük ideali "Galvanoplasti"⁹ sanatını geliştirmektir. Ayrıca fonograf hakkında bilgiler verir. Yazar, bu buluşları yapan kişileri adeta göklere çıkarır. Hatta onları "şu adamlar acaba div¹⁰ gibi bir şey midir?"¹¹ sözleriyle daha da yüceltmektedir.

⁸ "Hikâyemiz fennî olacağına göre bu hikâyede kari'lerimize funûn dersi vereceğimiz zannolunmasın. Biz edebiyât-ı fenniye demek hesabı, hendeseyi nazmen tadrîs etmektir zannında bulunanlardan değiliz. Esnâ-yı hikâyede funûn veya sanayie taalluku zarûri olan bazı yerler geldikçe, onları funûn ve sanayie hiç taalluku olmayan zevâtın ve hatta kadınların bile anlayabilecekleri derecelerde sadeleştirerek izâh edeceğiz." Ahmed Mithat, *Fennî Bir Roman Yahud Amerika Doktorları*, İstanbul, 1305/1889-1890, s.3.

⁹ Galvanoplasti: Elektroliz yoluyla cisimler üzerine metalik kaplama işlemi.

¹⁰ Div kelimesi "Dev" anlamının yanı sıra hatta ondan ziyade cin, şeytan anlamında kullanılmıştır.

¹¹ Ahmed Mithat, *a.g.e.*, s.17.

Öyle ki, Ahmet Mithat'ta asrî teknolojinin âlet ve edevâtına dönük övgüye hayranlık refakat eder.

Garbın ulûm ve fûnûnunu İstanbul'a ulaştırırlar sadece romancılar değildir; çok geçmeden Osmanlı matbuatı devreye girer. Örneğin Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr'ı* gerçek bir mektebe dönüşür ve bir sivil-münevver kamuoyu oluşturur. Çoğulcu bir yapıya kavuşan Osmanlı matbuatı Girit meselesi gibi ağır ve netameli mevzuların yanı sıra başka dünyalardan; Garb'ın *acâib* ve *garâib*inden haberler vermeye başlar. Zaten Ahmet Mithat Efendi de sadece roman yazmaz aynı zamanda gazete sahip ve muharriridir. İlk mecmuayı ise *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane* neşreder: *Vakâyi-i Tıbbiye* (1849). Ve onu diğer dergiler takip eder¹².

İlmi dergiciliğin öncüsü ve *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye*'nin nâşir-i efkânı olan *Mecmua-i Fünûn*'da, Daniş imzasıyla kaleme alınmış *Kuvve-i Elektrikiyye* (1864) adlı makale, elektrikten ilmî surette bahseden ilk örnek olarak bilinir¹³. *Maârif* ve *Mecmua-i Fünûn* başta olmak üzere süreli yayınlarda, 1900'lere gelene dek, elektriğin yapısı, aydınlatmada, eğlence aracı ve enerji kaynağı olarak kullanımını hususlarında kaleme alınmış yazılar görmek mümkündür¹⁴.

Osmanlı periyodikleri, esasen elektrik örneğinde ifade edilmeye çalışıldığı üzere, Tanzimat'la beraber resmiyet kazanan Batılılaşma

¹² Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999, s.16.

¹³ Söz konusu makale, çeşitli çalışmalarda Bakı Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2000, s. 279. Ve ayrıca; *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, C.I, Yay. Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün ve Birol Emil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1974, s.229.) *Mecmua-i Fünûn*'un Zilkade 1280 tarihinde çıkan 23 numaralı sayısında yayınlanmış olarak ifade edilmektedir. Ancak bu doğru değildir. Muhtemelen ilk transkribe eden sehven, Osmanlıca 4'ü 3 olarak okumuş ve öyle aktarmıştır. Kendisinden yararlananlar da bu yanlışın yayılmasına aracılık etmişlerdir. Doğru künyesi: Daniş, "Kuvve-i Elektrikiyye", *Mecmua-i Fünûn*, nr. 24, Zilhicce 1280 (Mayıs / Haziran 1864), s. 483-487.

¹⁴ Mösyö Elektrik'in yayınlandığı 1900'lere gelene dek halk açısından - sınırlı zaman ve mekânlardaki kullanım örnekleriyle- elektriğin bilhassa aydınlatma yönü bilinmekteydi. Örneğin elektrikli tramvayın öncüleri Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde çalışmaya başlamış olsa da Osmanlı toprağı olarak Şam'da 1906'da payitaht İstanbul'da ise ancak 1914'te çalışmaya başlayacaktır. Aynı şekilde sinemanın atası sinematograf da 1890'larda henüz belirli zaman dilimlerinde ve mekanlarda izne bağlı olarak çalıştırılabiliyordu. Dolayısıyla matbuat, söz konusu âlet ve edevâtın mümkünse resminin basılarak zihinlerde canlandırılması ve işlevinin kavratılması yönüyle mühim bir vazife yürütmekteydi. Osmanlıların elektrik ile tanışma süreci ile ilgili olarak bkz. Serhat Küçük, "Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2013, s. 161-185.

çabalarının sivil yönünü oluşturur; yeni bir münevver zümre gazete ve dergiler etrafında yeni ve muhayyel bir kamuoyuna seslenir. İlimiye sınıfından farklı yeni münevverler, gündemlerine batı teknolojisini aldıkları gibi, o zamana kadar arka planda kalan kadın ve çocukların dâhil edileceği modern bir harita oluştururlar. Böylelikle Memâlik-i Mahrûse'nin nüfusu arttığı gibi, nisâ ve sübyan taifesi de Batı teknolojisinden haberdar edilecek kitleye dâhil edilir. Akabinde kadınlar ve çocuklar için süreli yayınlar ortaya çıkmaya başlar¹⁵.

Çocuklara yönelik ilk dergi *Mümeyyiz*'in yayın tarihi 15 Ekim 1869'dur¹⁶. Çocuk dergi ve gazetelerinde çocukların “terbiye”si esas amaçtır. 1869–1923 yılları arasında çıkan gazete ve dergilerin amacı çocuklara İslâm ahlâk ve terbiyesi aşlamak, ilmî-teknik bilgiler ve Batılı hayat tarzından örnekler vermek, çeşitli marifetler ve sanat zevki kazandırmak olarak özetlenebilir¹⁷.

Çocuk dergileri içinde 627 sayıyla en uzun ömürlü olanı ise 1896'da yayın hayatına başlayan *Çocuklara Mahsûs Gazete*'dir¹⁸. On iki yıllık yayın hayatı içerisinde, devrin suya sabuna dokunmayan pasif basın rejiminin paralelinde bir yayın sürdürmüştür. Her sayının ilk yazısı Padişah'ın o haftaki Cuma selamlığının süslü bir dille anlatıldığı “Selamlık Resm-i Âlîsi” başlığını taşır¹⁹.

¹⁵ Okay, *a.g.e.*, s.16.

¹⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2006, s.53.

¹⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.2, Dergah Yay., İstanbul, 1977, s.159.

¹⁸ Okay, *a.g.e.*, s.18. Ayrıca bkz. İsmet Kür, *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.1-2, 117, 548-549. Ancak 626 sayı yayımlandığı da ifade edilmektedir. Bkz. M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll Yay., İstanbul, 1994, s.28.

Çocuklara Mahsus Gazete ile ilgili en kapsamlı çalışma bir yüksek lisans tezidir. Bkz. Havva Sena Yaman, *Eski Harfli Dergilerden 'Çocuklara Mahsus Gazete' Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin*, Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004. Yazarmın Yüksek Lisans tezinden özetlenmiş bir de makalesi bulunmaktadır. Bkz. Sena Küçük, “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Mahsus Gazete’”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 2010, 221-257. Bu tez dışında Çocuklara Mahsus Gazete ile ilgili olarak, M. Kırmızı Gültekin'in sadece ilk cildi (ilk 50 sayı) incelendiği 1981 tarihli Yüksek Lisans tezi vardır.

¹⁹ Sena Küçük, “İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Mahsus Gazete’”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 2010, s. 230.

Dergi, amacını mukaddime mahiyetindeki “Tahdîs-i Nimet” başlıklı yazıda açıklamıştır. Matbuatın gelişmesi ile ülkenin gelişmişlik düzeyi arasında paralellik kurularak ülkenin aydınlanması için gazetelerin çoğalması gereği vurgulanır. Eğitimin önemi üzerinde durulan yazıda ülke çapında eğitim ve öğretime verdiği önem ve özellikle *Çocuklara Mahsus Gazete*'nin çıkmasına “irade buyurması” dolayısıyla Sultan Abdülhamit’e şükran hisleri dile getirilir. Vatana ve millete gelecekte hizmet edecek çocukların iyi yetişebilmeleri için nitelikli bir gazeteye ihtiyaç duyulduğu belirtilerek *Çocuklara Mahsus Gazete*'nin bu boşluğu dolduracağı kaydedilir²⁰.

Dergide çoğu Avrupa dergilerinden alınmış iyi baskılı resimler, yazısız resimli hikayeler, fıkralar, eğitici ve öğretici yazılar, şiirler, küçük eğlendirici hikayeler, bilmeceler, bulmacalar, tercüme hikayeler, Avrupa ve dünya şehirlerinin tanıtıldığı bölümler, monologlar, tefrika romanlar, çocuk sağlığı hakkında bilgiler, kısaca, dönemin çocuklarına hitap edecek her şey vardır. Bütün bu özellikleriyle *Çocuklara Mahsus Gazete*, Avrupa standartlarına en fazla yaklaşan dergidir²¹.

Bir Dergi, Bir Kitap ve Bir Sansür Öyküsü

İşte bu dergide yayımlanan yazılardan biri de -bugüne kadar herhangi bir çalışmada ele alınmamış olan- Ahmed Fâik imzalı “Mösyö Elektrik” adlı hikayedir. Teknolojik gelişmelere bakışı ortaya koyan erken tarihli eserler arasındadır. Teknolojik unsurlara dönem yazınında daha önce de yer verildiği belirtilmişti. Ancak bu hikaye, çıkış/hareket noktasının teknolojik bir (veya birden fazla) ürün değil de farklı alanlarda kullanılabilir pek çok ürüne hayat veren enerji kaynağı olması yönüyle çağdaşlarından ayrılır. Hikâyenin ismi ilk bakışta teşhis sanatı yapılmış izlenimi uyandırır. Ancak eseri ele alan okuyucu, bu yeni teknoloji kaynağını içselleştirmiş ve kendisine isim edinmiş hikâye kahramanı ile tanışır.

²⁰ “Tahdîs-i Nimet”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Sene 1, Sayı 1, 9 Zilhicce 1313/9 Mayıs 1312/21 Mayıs 1896, s.1.

²¹ Okay, *a.g.e.*, s. 90-91.

Hikâye, ilki, Hicri 11 Cemaziyelevvel 1318 / Miladi 6 Eylül 1900 tarihli 234. sayıda olmak üzere 15 kısımda tefrika suretinde yayınlanmış, 27 Şaban 1318 / 20 Aralık 1900 tarihli 249. sayıda tamamlanmıştır²². *Çocuklara Mahsus Gazete*'de tefrika suretinde neşredilmesinden sonra yine Rumi 1318'de kitap olarak yayınlanmış, akabinde döneme damgasını vuran meşhur "sansür" uygulamasından nasibini almıştır²³.

II. Abdülhamid yönetiminde ilk sansür, Kanunu Esasî kalkan edilecek çıkarılan 1877 tarihli kararnamenin uygulanmasıyla başlamıştır. Önceleri yalnız siyasî yayın yapan gazeteler sansüre tâbi tutulurken, 1881'den itibaren sansür şiddetini biraz daha artırmış, tüm gazete ve dergiler sansür kapsamına alınmıştır. Esasen her nevi kitap ve risâle 1857'den beri kontrol edilmektedir. Ancak Abdülhamid bu kontrolü şiddetlendirmiş, 1882'den sonra ülkede her çeşit basılı eser sansüre tâbi tutulmuştur. Daha sonraları 1888 ve 1895 tarihli Matbaalar Nizamnameleri ile sağlanan ve görünüşte sadece kitaplarla basılı evrakı kapsayan bu şiddet, basını da fazlasıyla tazyik etmeye başlamıştır²⁴.

1881 yılında Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak *Encümen-i Tefiş ve Muayene Komisyonu* kurulmuş, bir başkanla altı üyeden oluşan bu kurul, siyasi olmayan yayın ve kitapların kontrol ve sansürü ile görevlendirilmiştir. 1897'de yine Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak *Tetkik-i Müellefat Komisyonu* ve *Kütüb-i Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti* adlı komisyonlar kurulmuştur. Encümen-i Tefiş ve Muayene'den ruhsat alarak yayınlanan

²² 4. kısım 237. sayıda yayınlanması gerekirken bu sayıda yayınlanmayıp 238. sayıdan devam etmiş dolayısıyla 249. sayıda yazı tamamlanmıştır. 15 parçadan oluşan yazının her parçası düzenli bir şekilde her sayının 4-5. sayfalarında yayınlanmıştır. Sadece 15. Parça, 249. sayının 4. sayfasında tamamlanmıştır.

²³ Yazının, *Çocuklara Mahsus Gazete*'de tefrika suretinde yayınlanırken değil de kitap haline getirildikten sonra sansüre takılmasının sebebi kuvvetle muhtemel, *Çocuklara Mahsus Gazete*'nin dönemin basın rejiminin paralelinde yayın hayatı sürdürmesi –dolayısıyla temiz sicil- sebebiyle sansür komisyonunca ayrıntılı incelemeye tabii tutulmamış olmasındandır. Zira bu çalışma için hem kitap hem de gazete nüshaları karşılaştırılarak çevrilmiş ancak aralarında birkaç bağlaç ve ek dışında anlama etki edecek tek bir kelime farkının dahi olmadığı tespit edilmiştir.

²⁴ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.260. Dönemin daha ayrıntılı bir sansür incelemesi için bkz. Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.

kitapların, Tetkik-i Müellefat Komisyonu’nca tekrar incelenmesi lüzumu görülmüştür²⁵.

İşte bu düzen içinde hazırlanan ve yukarıda ayrıntılı olarak verilen, 17 Temmuz 1318 (M. 30 Temmuz 1902) tarihli, Matbaalar Müfettişi ve Rüsûmât Emaneti Kâtib ve Resâil Muayene Memuru Hilmi imzalı tezkire ile dönmeye başlayan sansür çarkı, “bilâ ruhsat” gerekçesiyle eserin men-i intişârı kararına varacaktır.

Yazışmalarda gerekçe olarak geçen “bilâ ruhsat” ifadesi ile kastedilen ruhsatsızlık, yayımlanabileceğine dair müsaadeye sahip olmadığı anlamının yanı sıra dönemin sansür uygulamalarında yaygın olarak kullanılan bir ifade/gerekçedir. Ayrıca ayrıntılı bir açıklama bulunmadığı gibi dönemin sansür uygulamasının genelinde bir belirsizlik/sistemsizlik hâkimdir. Sansürlü kelimelerle ilgili bir liste çıkarılmış olsa da bu liste her an değişebilir/gelişebilir nitelikte olduğundan dönemin basın mensupları da bu durumdan muzdariptir²⁶.

Öte yandan gerek eldeki arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla gerekse yazı dizisinin yayınlandığı *Çocuklara Mahsus Gazete*’nin tüm sayılarının incelendiği yüksek lisans tezine bakarak şunu söylemek mümkün: yasaklı risâlenin yazarının gerçekte kim olduğu tespit edilememiştir. Dâhiliye Nezâreti’nin istediği tahkikatın sonucunda da muharrir Ahmed Fâik olarak zikredilmektedir. Oysa Ahmed Fâik isimli biri gerçekte yoktur. Ahmed Fâik, Cumhuriyet döneminin meşhur ismi, önde gelen coğrafyacılarından Fâik Sabri Duran’ın müstear ismidir²⁷. Ahmed Fâik isminin gazeteden birden kalkıp benzer türde yazıların Fâik Sabri imzasıyla çıkmaya devam etmesinden hareketle ikinci isim dikkat çekmektedir. Nitekim Fâik Sabri Duran’ın Cumhuriyet döneminde yayınladığı *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu* (1935) adlı eserinin başında “Harf İnkılâbından Önce Eski Arap Harfleri İle Basılı Eserlerinden Bazıları” başlığıyla verilen listede “Mösyö Elektrik” isminin yer alması,

²⁵ İnuğur, *a.g.e.*, s. 262.

²⁶ Belgeler üzerinde görmedikçe insanın inanamayacağı boyutta sansür uygulaması olduğunu Hüseyin Cahit de anılarında anlatmaktadır. Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 115-121.

²⁷ Yüksek lisans tezinde de derginin yazarları olarak Ahmed Fâik ve Fâik Sabri isimleri farklı kişiler olarak zikredilmektedir.

durumu büyük oranda açıklığa kavuşturmuştur²⁸. Aynı listede tercüme eserler, parantez içinde ana kaynakları ile birlikte sıralanırken Mösyö Elektrik müstakil biçimde verilerek telif eser olduğu hususundaki düşüncelerin de netleştirilmesi sağlanmıştır. Müellif Fâik Sabri, *Jül Vern'in Hayatı ve Eserleri* adlı kitabının son kısmında bizzat ve katî biçimde şüphelere noktayı koyar: “Gençliğimde *Jül Vern'den okuduğum romanların tesiri altında 1903'te Mösyö Elektrik ve 1906'da Bir Haftada Devriâlem romanlarını yazmıştım.*”²⁹

Fâik Sabri Duran

“Mösyö Elektrik” müellifi Fâik Sabri (Duran) (1882-1943) bilhassa coğrafyacıdır. Posta ve Telgraf Nezâreti Evrak Müdürü Hüseyin Sabri Bey'in oğludur. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Üsküdar'da Ravza-i Terakki okulunda yapar. Daha ilk öğretim çağında iken çalışkanlığı ve zekası ile kendini göstermiş bir talebedir. Coğrafyaya meraklıdır. Japon filusunun İstanbul'u ziyareti sıralarında birkaç Japon subayı okulu ziyarete gelir. Bu küçük talebe de onlara, tahtaya çizdiği düzgün bir Japonya haritası önünde, kendi memleketleri hakkında izahat verir. Bir küçük çocuğun Japonya hakkındaki bilgisi misafirleri hayrete düşürdüğü gibi takdirlerini de kazanır. Okul yönetiminden izin almak suretiyle onu gemilerine davet eder ve kendisine ipekli kağıtlara basılmış Japonya resimleri hediye olarak sunarlar.

Orta öğrenimini Üsküdar İdadisi'nde yapmış ve coğrafyayı Saffet Ceylangil'den okumuştur. Üsküdar İdadisi'nden Mülkiye İdadisi'ne geçmiş ve buradan 1900'de diplomasını alarak bir müddet St. Benoit'ya devam etmiştir.

Fâik Sabri, 1901'den 1906'ya kadar matbuatta çalışmıştır. İlk *Tarik* gazetesinde çıkmış bir küçük hikaye olmak üzere, *Malûmat*, *Mecmua-i Edebiye*, *Musavver Fen ve Edep*, *Hanımlara Mahsûs Gazete* ve *Çocuklara Mahsûs Gazete*'de bir çok edebî ve fennî yazıları çıkar. 1906'ya kadar kitap şeklinde

²⁸ Fâik Sabri Duran, *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1935, iç kapak.

²⁹ Fâik Sabri Duran, *Jül Vern (Jules Verne) Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 83. Ancak neden müstear isim kullandığına dair ne kendisine ait ne de hayat hikayesinin yer aldığı kaynaklarda bir açıklama bulunmamaktadır.

14 eseri basılmıştır. 1906’da Paris’e giderek Türk resmini, Karagöz’ü, çağdaş tiyatro ve müzikal oyunları Batı dünyasına tanıtmakta öncülük eden Adolphe Thalasso³⁰ ile çalışır ve Thalasso’nun neşrettiği *Türk Tiyatrosu* gibi eserlerine katkıda bulunur. 10 Temmuz İnkılâbı üzerine İstanbul’a döner. *Resimli Kıtâb’ı*, *Musavver Muhit’i* ve *Resimli Roman’ı* çıkarmaya başlar. Meşrutiyetin ilanından sonra, Maârif Nezâreti tarafından Avrupa’ya gönderilen talebe grubuyla, açılan müsabaka imtihanını kazanarak, Behcet Gücer, Ali Macit Arda, Şerif Kılıçal ve Sadreddin Celâl gibi isimlerin içinde bulunduğu otuz kişilik talebe kafilesi ile Paris’e gider. Paris’te Louis-le-Grand Lisesi’nde bir sene kalır ve coğrafya derslerini ünlü coğrafyacı M. Fallex’ten alır. Ertesi sene Sorbonne Üniversitesi’ne başlayarak Galois, Marcel Dubois gibi değerli profesörlerden faydalanır. Üniversitelerarası profesör mübadelesi dolayısıyla Paris’e gelmiş olan Amerikalı büyük coğrafyacı W. M. Davis’in derslerini takip eder. Tahsil müddeti esnasında yazı yazmaktan geri kalmaz. *Şehbal’e*, *İkdam Gazetesi’ne* *Avrupa Mektupları* adıyla çalışmalarını gönderir. Tatillerde yapılan coğrafya gezilerinden faydalanarak kaleme aldığı *İsviçre Seyahati*, Maârif Nezâreti’nce para mükâfatı ile takdir edilir. Üniversite bitirme imtihanları için hazırladığı konu İngiltere’nin kıyıları üzerinedir. Bu münasebetle doğuda Beachy Head burnundan batıda Portland Bill burnuna kadar Manş kıyılarını gezer ve incelemelerde bulunur.

1911’de Paris Üniversitesi’nden diplomasını alarak yurda dönüşünde Maliye Mektebi’nde işe başlar. İstanbul Darülfünun, Vefa ve İstanbul Sultanileri, Darülmualimin-i Âliye, Darülmualimat, Mülkiye, Yüksek Ticaret Okulu gibi muhtelif bilim ve eğitim kurumlarında müderrislik yapar. Darülfünun’un geçirdiği gelişme devrelerinde coğrafyanın ayrı bir şube haline gelmesine, Birinci Cihan Harbi’nde Almanya’dan getirilen profesörlerden Erid Obst ile birlikte İstanbul Coğrafya Enstitüsü’nün kurulmasına emek vermiştir.

Mütarekeden sonra, sağlık sebeplerinden dolayı Darülfünun’dan istifa eder ve 1926 senesine kadar Londra ve Paris’te bazı iktisadî teşebbüs

³⁰ Thalasso hakkında nadir ve kapsamlı bilgi için bkz. Taha Toros, “Adolphe Thalasso’ya Dair”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 10, Sayı 60, Aralık 1988, s. 23-25. Ve bunun yanı sıra, Semavi Eyice, “La Revue Orientale ve Kurucusu Adolphe Thalasso”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 10, Sayı 59, Kasım 1988, s. 16-22.

ve faaliyetlerde bulunur. Ancak kalemini terk etmeyerek *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerine yazılar yazmaya devam eder. 1925'te Milletlerarası Tezyinî Sanatlar Sergisi'nde Türkiye Fahri Başkomiserliği görevini ifa eder. 1926'da yurda dönerek önce Maârif Vekilliği Talim ve Terbiye Dairesi'nde tercüme işlerinde, sonra Galatasaray Lisesi'nde coğrafya öğretmenleri olarak çalışır. 1928'den 1930'a kadar Devlet Matbaası Müdürlüğü, 1930-1931'de Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunur. Oradan Haydarpaşa Lisesi coğrafya öğretmenliğine, nihayet Galatasaray Lisesi coğrafya öğretmenliğine naklolur. Son görev yeri burasıdır. Aynı zamanda Türk Coğrafya Kurumu'nun merkez idare heyeti azasıdır.

Fâik Sabri Duran yukarıda da belirtildiği gibi, yazı yazmaya başladığı zamanlardan itibaren konuları fen, edebiyat ve seyahat'tir. 1913'ten sonra coğrafya bunların arasına katılır. Fâik Sabri'de seyahat ve coğrafya ilgisi küçük yaştan başlamıştır. Dayısı kaptan olduğundan onu Karadeniz'de Batum ve Akdeniz'de Girit, Trablus, Bingazi, Derne, Yafa'ya kadar götürmüş ve bu geziler onda bütün hayatınca devam eden izler bırakmıştır. Bu seyahatlere ait yazılarını Selanik'te çıkan *Bahçe* mecmuasında neşretmiştir.

İlk coğrafya eserlerini Paris'te tahsilini bitirip döndükten sonra, 1913'te çıkarmaya başlar. Kanaat Kitabevi'nin bastığı ilk kitabının adı *Osmanlı Coğrafyası İktisadisi*'dir. Bunu ertesi sene, 1914'te, Hilmi Kitabevi tarafından bastırılan *Çocuklara Coğrafya Hikâyeleri* ve yine Kanaat Kitabevi'nin bastığı *Çocuklara İlk Devriâlem* adlı eserleri takip eder.

Bundan sonra, yıllarca herkesin elinden düşmeyen okul kitapları serisini hazırlamaya başlar ve 1926'dan itibaren vaktiyle çıkardığı coğrafya defterlerini yeniden ele alarak, İlk, Orta ve Büyük Atlas'ını çıkarır. 1934'te *Hayvanlar Âlemi, İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk*, 1935'te *Yeryüzü, Gökyüzü, Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu*, 1938'de *Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi*, nihayet 1939'da *İnsanlar Âlemi*'ni neşreder. *Çocuk Ansiklopedisi*, Wells'in *Dünya Tarihi* gibi daha birçok eserin yazılış veya tercümesine iştirak etmiştir³¹.

İlaveten, *Türkiye Coğrafyası, Büyük Devletler Coğrafyası* gibi okul kitapları, *19. Asır Tarihi, Büyük Milletlerden Japonlar, İngilizler, Macarlar, Amelî Topo-*

³¹ Cemal Arif Alagöz, "Ölümü Dolayısıyla: Fâik Sabri Duran", *Ulus*, 10 Mayıs 1943, s.2.

grafya Mümareseleri ve Jules Verne’den tercüme *13 Yaşında Bir Kaptan, Buzlar Arasında Bir Kış, Arzın Merkezine Doğru* gibi genel mahiyette eserleri bulunmaktadır³².

Eser: Mösyö Elektrik³³

Mösyö Elektrik’te ana mekan, İstanbul’da boğaza nazır bir yalıdır. Başlıca karakterler: Alaaddin, Nuri, Behcet, Nezih, Memduh, Feridun, Bedii, evin uşağı ve tabii ki Mösyö Elektrik’tir. Hikaye, ev sahibi sarışın altın gözlüklü henüz ondokuz yaşlarındaki Alaaddin Bey ve arkadaşlarının, davete en son katılan Memduh ve Feridun’u kayık ile yalının rıhtımına yanaşırken görmeleriyle başlar. Bunu -hikayenin akışında hiçbir önemli rolü olmayacak olan- Memduh ve Feridun’un ayrıntılı ruhî ve fizikî tasvirleri izler. Yalıda bir araya gelen arkadaşlar gayet samimî tavırlar sergilemektedir. Bu samimiyetin dayanağı, yıllardır aynı sınıfta olup birbirlerini çok iyi tanımalarıdır³⁴. Her kafadan ayrı sesin çıktığı bir karmaşa ortama hâkimdir. Birden Alaaddin’in yükselen sesi hepsini susturur: “-Böyle gürültü içinde hiçbirşey anlaşılmıyor. Mükâlemâtımızı bir intizâm tahtına koyalım değil mi monşer.”³⁵

Bunun üzerine sınıf birincisi, zeki, çalışkan, boş vakitlerinde elinden fen kitapları düşürmeyen Behcet’in fennin en son terakkiyatından bahsetmesine, sınıf ikincileri şair Nezih’in şiir okumasına karar verirler. Önce Nezih etkili bir şiir okur. Arada espriler, komik rüyalar anlatılıp yemeğe geçilir. Yemek sonrası Alaaddin, Behcet’e sıranın kendisinde olduğunu hatırlatır³⁶. Bunun üzerine Behcet “*Pekala birader. Emrinizi her halde kabule*

³² İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1945, s. 131.

³³ Hikayenin ele alındığı bu kısımdan itibaren, ilgilenenlerin istediği/ulaşabildiği nüshadan takibini sağlayabilmek adına, alıntılarda hem hikayenin kitaplaştırılmış halinin hem de gazetede yayınlanan nüshasının sayı ve sayfa numaraları birlikte verilecektir.

³⁴ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 1-11 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-1”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 234 (1318/1902-1903), s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-2”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 235 (1318/1902-1903), s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-3”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 236 (1318/1902-1903), s. 4.

³⁵ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.12 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-3”, s. 4.

³⁶ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 12-21 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-3”, s. 5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-4”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 238 (1318/1902-1903), s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-5”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 239 (1318/1902-1903), s. 4-5.

mecburum. Fakat size nasıl bir zemin-i mebâhise bulayım bilmem? Şimdi onu düşünüyorum”³⁷ diye cevap verir.

Nezih bir rakip tavrıyla “*Bittabi bize hepimizin malûmu eski kof şeylerden bahsetmeyeceksiniz. Öyle bir şeyden bahsedeceksiniz ki yeni, yenilikle beraber şâyân-ı istifâde olsun.*”³⁸ diyerek söze karışır.

Buradaki yeni ve istifade edilmeye değer ifadesiyle yazar elektrik kavramına bir alt tanımlama da yapmıştır. Akabinde Behcet’in cevabı o halde size elektriğin hayret verici gelişmelerinden bahsedeyim olacaktır. Tüm konular bu konudan gayet hoşnut ve sabırsızdır.

Ancak bu noktada devreye Feridun girer ve konuyla ilgili hiçbir bilgisi olmayan okuyucu kitlesinin sesi olur: “*Filhakika Behcet Bey’in terakkiyât-ı elektrikiyesi şâyân-ı ehemmiyet bir bahisdir. Lakin evvel elektrik nedir? Ne gibi bir şeydir. Onu anlayalım. Bilmem belki siz buna dair bir şey bilirsiniz. Fakat ben bilemiyorum. Bu sebeple bunun îzâhını talep eylerim. Zaten bahsin bu kısmı anlaşılmadıktan sonra diğerinde hiçbir istifâde yoktur.*”³⁹

Bu talep karşılıksız kalmayacak ve Behcet elektriğin icadıyla ilgili tarihsel gelişme sürecini değil ama o gün itibariyle yaklaşık 15 yıl önce gelinen son noktayı özetleyecektir. Biraz daha açacak olursak: elektriğin tarihinin anlatımında Yunanlı Thales’ten başlayıp Oersted, Ampere, Faraday gibi kişilerin çalışmalarını kronolojik olarak vermek yerine bunları geçip 1900 itibariyle güncel denilebilecek 1886’da somutlaştırılmış ışık ve elektrik dalgaları ilişkisinden elektrik kavramını izaha çalışmıştır.

Elektriği anlamlandırabilmek adına, “*Elektromanyetik dalgalar ışık hızıyla yayılıyorsa bu rastlantı değildir, ışığın kendisi de bir elektromanyetik dalgadır*” diyerek teorik temeli atan James Clark Maxwell ile bunun deneysel ispatını Ekim 1886’da yapan Alman, Heinrich Hertz’tir⁴⁰. Bu iki isim metin içinde kullanılarak şöyle bir izah yapılır:

³⁷ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 21 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-5”, s. 5.

³⁸ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 22 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-5”, s. 5.

³⁹ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 22-23 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-6”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 240 (1318/1902-1903), s. 4.

⁴⁰ Claude Allegre, *Herkes Biraz Bilim*, Çev. Ahmet H. Durukal, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007, s.157.

“Behcet – Pekâlâ. Size elektrikin ne olduğunu izâh eyleyeyim: yakın vakitlere gelinceye kadar elektrikin ne olduğunu bilen yoktu. İlk evvel bunu izâh eden (Maksvel) isminde bir İngiliz hikmetşinâsıdır. Maksvel (Maxwell) ziyâ ile elektrikin aynı cins muâşerât-ı tabîye olduğunu fark eylemiş ve bunu riyâziyyat ile de isbât etmişti. Fakat icra-i tecrübeye muvaffak olamadan vefat eyledi. Bilahare bu muvaffakiyet Almanyalı (Hertz)e nasib oldu. Hertz harekât-ı elektrikiyyede ihtizâzât zuhur ettiğini nazar-ı dikkate alarak ihtizâzâtı kabil-i takdir bir hale ifrağa çalışmış muvaffak olmuştur. Bundan sonra ihtizâzât-ı elektrikiyyenin ihtizâzât-ı ziyâiye gibi hat-ı müstakim üzere münteşir olduğunu ve sürat-i intişârîde saniyede 300.000 kilometre bulunduğunu ve ziyâ gibi in’ikâsât kabiliyeti olduğunu isbat eylemiştir. Ziyânın temevvücât-ı esîriyeden münbais olmasına göre elektrikin de öyle olması îcâb eyler. Belki ziyâ namında bir müessir-i tabîi bulunmadığını ve ziyânın rü’yetimize yarayan temevvücât-ı elektrikiyyeden ibaret bulunduğunu da farz ve kabul eyleyebiliriz. Mademki ziyâ elektrikten başka bir şey değildir. O halde ziyânın husûle getirdiği âsâr-ı elektrik de meydana getirmesi îcâb eder. Filhakikada öyledir. Misâl: fotografya tesîrât-ı ziyâiyyeye aiddir. Halbuki elektrik ile karanlık bir mahalde bir cismin resmi çıkarılabilir.”⁴¹

Bu tanımın akıllarda yaratacağı soruları mümkün olduğunca giderebilmek ve konuyu bir nebze daha netleştirebilmek adına Bedii, Memduh ve Nezih de izaha, soru ve yorumlarıyla katkıda bulunurlar.

“Bedii dedi ki: -verdiğiniz şu izâhât doğruysa hayretimi mûcib oldu. Ziyâ yerine elektriki ikame eyleyebilir isek istifâdelerimiz tezâyüd eyleyecek gibi görünüyor. Misâl: nebâtât tekmil için ziyâyâ muhtaçdır. İnsanları da öyle ya ziyâ yerine elektrik kaim olursa nebâtât karanlık yerde de yetişebilecek demektir. Öyle değil mi Behcet Bey?

-Haklısınız dostum! Fakat ne denirse densin elektrikin tamamıyla mâhiyeti malûm değildir. Burası izâh olunamıyor. Yalnız ziyâ ile müttehid olduğu isbât olunabiliyor. İşte Feridun Bey’in elektrik nedir? Suâlinin cevabı: elektrik ziyâdır. Daha doğrusu ziyâ elektriktir.

⁴¹ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.23-24 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-6”, s. 4-5.

Memduh –(Birden atılarak dedi ki) en doğrusunu ben söyleyeyim mi? Temevvücât-ı esîriye elektriktir.

Nezih –Elektrikin gözümüze tesîr eden nevii de ziyâdır.

Behcet– İşte mebhâhisemizin hülâsasını Memduh ve Nezih beyler söyleyiverdiler. Evet temevvücât-ı esîriye elektriktir. Ve elektrikin gözümüze tesîr eden nevii de ziyâdır.”⁴²

Giriş seviyesinde bu kadar bilginin yeterli olduğu düşüncesiyle Alaaddin, Behcet Bey’den, artık terakkiyât-ı elektrîkiyyeye başlamasını ister. Behcet de bunun üzerine elektrîğin hayatı kolaylaştıracağını düşündüğü tüm unsurlarını birer birer sıralar:

“Behcet – Evet terakkiyât-ı elektrîkiyye bu parlak cümle karşısında insan neler tahayyül etmiyor. Elektrik şimendüferleri, tramvayları, vapurları, otomobilleri, saatler, ziyâlar, telgraflar, telefonlar, foto telgraflar... ve daha bir âlâ şeyler göz önüne geliyor. En ziyâde elektrike ehemmiyet verenler Amerikalılar. Her işlerini ona gördürmek istiyorlar. Eminim ki muvaffak da olacaktırlar. Şimdi makinaların sa’y-i beşere ne derece fâidesi olduğunu kuvve-i beşere ne kadar yardım eylediğini ve adeta ufak bir nezâret zahmetiyle koca işler görülmekte bulunduğunu düşünür de elektriki de buna kıyas eyleser ilerde sa’y-i beşerin büsbütün sıfıra tenzîl eyleyeceğini ve bütün işlerimizi elektrike tevdi eyleyebileceğimizi anlamakta suûbet çekmeyiz. Filhakika bugün Amerikalıların ortalığını süpüren, tahtalarını silen, kunduralarını temizleyen, yemeklerini pişiren, lambalarını yakan, tereyağlarını süttten çıkartan, hamurlarını yoğuran, buğdaylarını öğüten, ütülerini ütileyen velhâsıl her işlerini gören Elektriktir. İşte şu hali tamam eyleyecek olursak artık hizmetkârlara, işçilere ve daha birçok kimselere lüzum kalmayacağı ve en birinci ihtiyacımız elektrik fabrikalarına kadar gitmek zahmetini ihtiyâr ile abone yazılmak ve hanelerimizin derûnunu su ve havagazı borularına terdifen elektrik nakilleriyle tezyîn eylemek olacağı bedihîdir.”⁴³

⁴² Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.25-26 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-6”, s. 5.

⁴³ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 26-28 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-7”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 241 (1318/1902-1903), s. 4.

Ancak bu noktada diğer karakterlerden hiçbiri sormamasına rağmen Behcet akıllara gelebilecek “hiç zararı yok mu?” sorusunu da cevaplandırma gereği hisseder:

“Fakat bu hususta gözü yıldırان bir şey varsa o da elektriğin tehlike-i azîmesidir. Misâl: Newyork şehrini örümcek ağı gibi kaplamış olan milyonlarca teller üzerinden o kadar müthiş ve 2000 volta kuvvetinde şedîd cereyânlar geçiyor ki ufak bir temas ile mev-tü vücûda getirirler. Elektrik tehlikelerine şimdiye kadar birçok kişiler kurban olmuşlardır. Bunlara en birinci misâl: sigarasını bir elektrik lambasından yakmak isteyen bir adam ile telgraf tellerini düzletirken kapıldığı cereyân-ı şedîdin tesîriyle tutuşup göz önünde yanan telgraf memurudur.”⁴⁴

Diğer karakterlerden hiçbiri zararlar hususunda soru sormadıkları gibi kendiliğinden anlatmaya başlayan Behcet’in sözü Nuri tarafından kesilir:

“Nuri- Deminden elektriğin vücûda getirdiği şeyleri sayarken bir de foto telgraf dediniz. Acaba acele ile yanlış mı söylediniz? Fotograf mı diyeceksiniz? Çünkü deminden elektrikle de fotoğraf oluyor demiştiniz?”

-Hayır, foto telgraf yani ziyâ-ı elektriki vâsıtasıyla muhâbere esası pek sadedir. Gemiler arasında geceleyin muhâbereyi temin eyer. Birçok elektrik lambaları sıra ile dizilmiştir. Her bir elektrik lambası bir düğmeyi hâizdir. Lambaları yakıp söndürmek bu düğmeler vâsıtasıyla olur. Şimdi bu lambalardan iki veya üç iş’âl edildikte uzaktan nokta ve yirmisi hat gibi görünür.

-Ha anladım! Demek asıl telgrafta olduğu gibi lambalardan teşkil edilen bu hat ve noktalar elifbâya tatbik olunacak.”⁴⁵

Ardından yazar, elektriğin yaptığı faydalı işlerin akıl almazlığına vurgu yapma ihtiyacı ile sözü Alaaddin Bey’e verir.

“Alaaddin Bey dedi ki:

-Savan!⁴⁶... Haydi elektrik ile müteharrik bir makine yapılarak buğday öğütülsün, süttten tereyağı çıkarılsın, hamurlar yoğurulsun,

⁴⁴ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 28-29 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-7”, s. 5.

⁴⁵ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.29-30 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-7”, s. 5.

bunlara aklım erer. Fakat elektrik nasıl tahta siler, ortalık süpürür, kunduraları temizler? Buna bir türlü akıl ermiyor.

-Pek sade. Misâl: kapınızın önünde elektrikle müteharrik, bir mihver etrafında devr eyleyen fırçalar var değil mi? Kunduranızı iki fırçanın ara yerine kor ve cereyânı sevk eylesiniz. Fırçalar dönerek kunduranızı temizler. Süpürgeler de böyle cereyân elektriki ile hareket eyliyor.

-Hakikaten acayip şey.”⁴⁷

Bu esnada saatin geç ve yollarının uzun olduğu gerekçesiyle misafirler kalkar. Bir dahaki görüşmelerinde konuyu tamamlamak üzere sözleşirler. Ev sahibi Alaaddin Bey ise sohbetten gayet memnun olduğu için yarıda kalmasına üzüldür. Anlatılanları düşündüğü sırada birden kapı açılır ve elinde bir gümüş tepsi ile uşak içeri girer. Tefekkürünün de yarıda kesilmesine kızan Alaaddin Bey, uşağa hiddetle ne istediğini sorar. Uşak, kendisini mutlaka görmek istediğini söyleyen birinin kapıda beklediğini söyler ve bu kişinin verdiği kartı tepsi ile uzatır. Merakla karta sarılan Alaaddin “Elektrik” yazısını görür görmez hayret ve öfke ile kendisiyle alay ettiğini düşündüğü uşağı azarlamaya başlar⁴⁸.

Bu sırada kapı açılır. Güzel çehreli bir genç gülümseyerek ellerini uzatmış olduğu halde kendisine doğru ilerleyerek şöyle der: “-Sizi korkuttum değil mi? Kusurumu af eyleyiniz. Bi-gayr-i hak hizmetkârınızı tekdîr etmekte olduğunuzu işitince bilâ ruhsat buraya girmeye ve hakikat-i hâli beyân etmeye mecbûriyyet hissettim. Bu cihetle de af taleb eylerim. Kart bendenizindir. Ve filhakika da ismim elektriktir. Sizinle terakkiyât-ı elektrikiye bahsini itmâma geldim.”⁴⁹

Alaaddin, büyük bir şaşkınlık içinde teşekkür eder fakat kendisine uzatılan eli bir türlü sıkamaz. Zira ismi elektrik olan bu adamın elinden cereyana kapılacağını zannetmektedir. Bunu anlayan genç adam gülümseyerek açıklamada bulunur:

⁴⁶ Fransızca Savant:Alim, bilgin.

⁴⁷ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.30-31 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-7”, s. 5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-8”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 242 (1318/1902-1903), s. 4.

⁴⁸ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 32-33 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-8”, s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-9”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 243 (1318/1902-1903), s. 4.

⁴⁹ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.33-34 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-9”, s. 4.

“-Zanneder isem, dedi. Garip ismim sizi pek korkuttu. Fakat sizi bu derecelerde ızdırap içinde bırakmayı istemem. Bu sebeple hakikati söyleyivereyim: benim asıl ismim elektrik değildir. Lakin her hususu, bütün işlerimi ona gördürdüğüm her şeyde daima muayyen daima müessir olarak onu tanıdığım, velhâsıl elektrikten başka hiçbir müessir-i tabîî ile iş görmediğim cihetle ismime böyle bir mahlas tardifini münasip gördüm. Bahusus zat-ı âlileri gibi muhibb-ül fen bir gencin huzurunda terakkiyât-ı elektrikiyye hakkında bir iki söz söyleyebilmek şerefine mazhar olabilmek için de böyle bir nam ile gelmiş ve merakınızı davet etmiş olmaklık îcâb ederdi. Bu temînâum üzerine, şimdi sizden kemâl-i emniyetle elimi sıkmağınızı ve beni en birinci dostlarınız meyânına idhâl etmeğinizi recâyâ cüret eyleyebilirim sanırım.”⁵⁰

Alaaddin hala mütereddid olmakla birlikte cesaretle kendisine uzatılan bu nazik eli sıkar. Uşağa dışarı çıkmasını işaret ettikten sonra gence kendisini dinlemeye hazır olduğunu belirtir. Yüz defa anlatmaktan sa bir defa görmenin daha faydalı olacağını söyleyen genç, Alaaddin Bey’den kendisini takip etmesini ister. Nereye gideceklerini merak eden Alaaddin Bey’e:

“-Öyle bir yere ki orada müessir yalnız elektriktir. Ne tarafa baksanız size elektrik görünecek. Hangi şeyin aslımı, mâhiyyetini öğrenmek isterseniz onda mutlaka elektriğin ufak bir şemasını olsun bulacaksınız. Gördüğünüz her şey size elektriğin ne kadar azîm bir kuvvet olduğunu ve insanların ondan ne yolda istifâde eylediklerini gösterecek. Velhâsıl öyle bir yer ki hep elektrikten mürekkebe olacak.”⁵¹

Bu izah, zaten konunun meraklısı Alaaddin’in, gencin peşi sıra yola koyulmasına yetecektir. Evden çıkıp bir vadi boyunca ilerleyen ikili, bir müddet sonra uzaktan büyük bir ışık kümesi görürler. Sabah mı oldu güneş mi doğdu diye düşünen Alaaddin bahsedilen yere yaklaştığını öğrenir. Akabinde elektrikle aydınlatılan geniş bir alana varırlar. Karşılarında elektrikle aydınlatılmış bir bina vardır. Binanın önünde de

⁵⁰ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.35-36 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-9”, s. 4-5.

⁵¹ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.38 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-9”, s. 5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-10”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 244 (1318/1902-1903), s. 4.

bir tren durmaktadır. Genç, Alaaddin'e bunların alüminyumdan imal edildiğini, o gün için temini son derece masraflı olan alüminyumun böyle bol kullanımını sağlayanın ise üretiminde elektrik kullanımı olduğunu ifade eder. Ardından doğrudan Woehler, Saint Glair-Deville gibi bu alanda çalışma yapmış kişilerden bahseder⁵². Ancak 1825'te alüminyumu ilk ayıran kişi olan Oersted ve 1886'da elektrik kullanılarak alüminyumun maliyetini ucuzlatan Fransız Metalürji uzmanı Paul Louis-Toussaint Heroult'tan bahsetmemektedir⁵³.

İstasyonun önüne geldiklerinde yine elektrikle çalışan bir çan ve tren bileti makinesi görürler. Buradan bilet alıp trene binerler. Önündeki deliğe para atılan makine, atılan paraya göre farklı kompartıman biletleri vermektedir. Alaaddin, ilk kez gördüğü makine için şark kurnazı tavrıyla, 3. sınıf bileti alıp 1. sınıfın kapısından geçilip geçilemeyeceğini, bir biletle birden fazla kişinin binip binemeyeceğini merak eder. Genç, biletlerin atılacağı deliklerin farklılığını ve kapıların hızlı kapanma özelliklerini ileri sürerek bunların mümkün olamayacağını belirtir. Hepsinden önemlisi bu sistemin bilet satıcısına ve kontrolörüne gerek bırakmadığını da ilave eder. Ardından trenle yola koyulurlar. Elektrikle aydınlatıldığı tarlasını yine elektrikli aletiyle şarkılar söyleyerek süren bir çiftçi, buharlı sistem olmadığını anlatmak adına bacasız ve muhtemelen elektrikle çalışan bir fabrika, tren camının mahsulleridir. Ancak asıl dikkat çekici olan trenin akıllara zarar hızıdır. Genç, bu hızı sayılara döker: saatte 250 kilometreden ziyade. Alaaddin'de sorunun ve merakın sınırı yoktur. Peki 250'den 0'a nasıl inilecektir? Cevap sorudan kolaydır: elektriği kesmek. Bu hızla ilerleyen trenin neden sarsılmadığı da Alaaddin'in problemlerindedir. Çözüm ise yine elektriktir: Elektrik kullanılarak rayların birbirlerine lehimlenmiş olmasıdır⁵⁴.

Sabah olur trenden inerler. Biraz ötede duran elektrikli bir arabaya binerler. Araç bir saatlik gezintiye yetecek elektriğe sahip olmakla birlikte

⁵² Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.38-44 ve Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-10", s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-11", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 245 (1318/1902-1903), s. 4-5.

⁵³ Isaac Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Çev. Elif Topçugil, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.283. ve 401.

⁵⁴ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 44-53 ve Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-11", s. 5 takiben Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-12", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 246 (1318/1902-1903), s. 4-5 takiben Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-13", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 247 (1318/1902-1903), s. 4-5.

bittiği gibi elektrik merkezinde yeniden doldurulabilmektedir. Kastedilen elektrik merkezlerinde, buhar makinesi, şelale ya da bir nehirden yararlanarak elektrik üretilip evlere, fabrikalara, tarlalara, tramvaylara gönderildiği ifade edilmektedir.

Akabinde bir hanenin önünde arabadan inerler. Elektrikli bir asansöre binerek yukarı çıkarlar. Genç adam, Alaaddin’i yaşadığı yer olarak takdim ettiği mükellef bir daireye alır⁵⁵.

Gayet parlak bir surette döşenmiş olan odanın duvarları hep elektrığe ait şeyler ile donanmıştır. Kendisini “elektrik” namıyla takdim etmiş olan genç, misafirini büyük bir izzet ve ikram ile oturtuktan sonra odasında elektrikle çalışan eşyaları ve faydalarını anlatır:

“- Size evvelce her işimi elektrike gördürmekte olduğumu ve bu cihetle kendimi de elektrik namıyla tesmiye eylediğimi söylemiştim. İşte görüyorsunuz ya? Odamın dört tarafında size elektrik görünüyor. Şu saat elektrikle müteharriktir. Hiç kurmaya ayar etmeye ihtiyacı yoktur. O kendi kendine işler. ... Bu saatten herkes evlerine aldığı gibi sokaklarda da vardır. Bunlar, merkezi tarafından hep birden ayar edilirler. Bir senede saat başına edilen masraf dört kuruşu geçmez. Odamı teshîn eyleyen de elektriktir. Elektrik yalnız benim odamı teshîn ile kalmaz. Ütüleri, saç maşalarını kızdıran, matbahlarda yemek pişiren de bu nazenindir. Hanemde tanzifât-ı elektrikiye içinde müteaddid borular var ki derûnunda elektrik vâsıtasıyla def-i taaffün bir hale gelmiş olan deniz suyu cevelân eyliyor ve bunlarla yıkanan abdesthane ve lağımlar derhal hiç muzırr olamayacak bir hale munkalib oluyor. İşte şu gördüğünüz kanepeler benim elektrik ile jimnastik trapzam demektir. Onun derûnuna yatar vücuduma bir cereyân elektriki sevk eylerim. Görüyorsunuz ya ne kadar iyi ve sağlam bir vücûda mâlikim. Ben bu kuvveti elektrik ile jimnastik sayesinde kazandım. İşte şu da sularımı tasfiye eden bir alettir.”⁵⁶

⁵⁵ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 53-55 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-13”, s. 5 takiben Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-14”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 248 (1318/1902-1903), s. 4.

⁵⁶ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s.55-58 ve Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-14”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 248 (1318/1902-1903), s. 4-5.

Bu sırada Alaeddin Bey ayağa kalkmış, gösterilenlere merakla bakarken bir şey sormak üzere arkadaşına döndüğü vakit dehşetle bir iki adım geri çekilir. Karşısındaki güzel genç yerine tuhaf bir şey kaim olmuştur ve elindeki bir Leyden Şişesi'nin⁵⁷ düğmesini beynine dokundurmak istiyor gibi üzerine yürümektedir. Hayretinden donakalan Alaeddin soğuk soğuk terler dökerken birden gözlerini açar. Yalıdaki odasında, akşam arkadaşları gittikten sonra uzanmış olduğu kanepesindedir. Kendisine dokunan Leyden şişesi değil uşağın uyandırmak için nazikçe temas eden elidir. Uşak başucuna dikilmiş, hane halkının kendisini merak ettiğini saatin dörde geldiğini söylemektedir. Gördüğü şeyler, Mösyö Elektrik ile icra ettiği tatlı seyahat, hepsi bir rüyadır⁵⁸.

Sonuç Yerine

Aslına bakılırsa hikayenin bir rüya ile sonlandırılması okuyucunun hayal dünyasını geliştirmeyi hedefleyen bir yayın için ilgi çekici ve gayet başarılı bir tercihtir. Ancak bunun da ötesinde anlatılanların ancak rüyalarda görülebilecek türden mükemmellikte yenilikler olduğu da alt metinde vurgulanmıştır⁵⁹.

Genel itibarıyla hikayeye baktığımızda; Osmanlı'nın Batı teknolojisine yönelik bakış açısı ve beklentilerinin temelinde yatan pratik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik algıyı destekler nitelikte bir eserdir. Pragmatik bir yaklaşım ile elektriğin gündelik hayatta sağlayacağı kolaylıklar üzerinden okuyucuyu etkilemeye çalıştığı söylenebilir. Sadece faydalı yönler vurgulanmakla kalmamış -tren penceresinden görüldüğü üzere- elektrikli makinesiyle çalışan çiftçiye şarkı söylettilmesi de teknolojik gelişmelere sahip olmanın vereceği mutluluğun somut hali olarak yansıtılmıştır.

⁵⁷ Leyden Şişesi/Kavanozu/Kabı: Mucidi Pieter van Musschenbroek'in Hollanda'da Leyden Üniversitesi'nde çalışması nedeniyle ismini buradan alan, içi ve dışı metalle kaplı elektrik depolayan kavanoz. (Asimov, *a.g.e.*, s. 196.)

⁵⁸ Ahmed Fâik, *a.g.e.*, s. 58-60. ve Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-15", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, 249 (1318/1902-1903), s. 4.

⁵⁹ Batı uygarlığını "makina miti" ekseninde okuyan ve bir taraftan başlıca aktörlerinin makina efsanesinin efsununa nasıl kapıldığını anlatırken diğer taraftan makinalaşmanın getireceği olası tehlikelere dikkat çeken değerli bir eser olarak bkz. Lewis Mumford, *Makina Efsanesi*, Çev. Fırat Oruç, İnsan Yay., İstanbul, 1996, 656 s.

Yeniliklerden bahsedilmeden evvel elektrik olgusunun izah edilmeye çalışılması, meselenin kavramsal temelini oluşturulması adına son derece yerinde bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Enerji kaynağından teknolojik ürüne giden kurgu, modern teknolojiye ancak modern bilimle ulaşılabileceğini başka bir deyişle bilim olmadan teknoloji olmayacağı gerçeğini idrak etmede zorlanan Osmanlı için nadir düzeyde bir örnektir⁶⁰.

Eserde adı geçen yenilikler, genelde eserin yayınlandığı tarihe göre güncel olarak nitelendirilebilir. Ancak hikayede açıkça belirtilen 250 kilometre hızla giden trenler, hikayenin yayınından yaklaşık bir asır sonra icat edilebilecektir. Bu yönüyle de fütüristik bir karaktere sahip olduğu pekala söylenebilir. Bu fütüristik yönde şüphesiz Fâik Sabri'nin hayranlığını gizlemediği gibi eserlerini de tercüme ederek yayınladığı Jules Verne'in etkisi mühimdir.

Hikayede yer verilen unsurlar kadar verilmeyenler de dikkat çekicidir. Yenileşme dönemi edebî eserlerinde kullanılan -Felatun Beyle Rakım Efendi örneğinde olduğu gibi- yenilik yanlısının karşısında geleneği savunan muhafazakar bir karaktere yer verilmemiştir. Bu tarz yenilik karşıtı ifadeler kuracak bir karaktere yer verilmemesinde muhtemelen hedef kitle konumundaki çocukların söz konusu unsurlardan etkilenerek istenmeyen sonuçların doğabileceği düşüncesi yatmaktadır. Hatta hikayede elektrik kullanımının yol açabileceği zararlar da bir iki cümle ile geçiştirilip önemsiz, kayda değer olmayan, teferruat havasında verilmiştir.

Dikkat çeken bir diğer husus ise, teknolojik unsurların aşılması değil erişilmesi gereken hedefler olarak gösterilmiş olmasıdır. Dolayısıyla eser, üreten, daha iyisini daha yenisini ortaya koymaya çalışan nesil olma

⁶⁰ Tekniğin egemenliğinin geri döndürülemez biçimde hayatın tüm alanlarına yayılışını irdeleyen özgün bir eser için bkz. Jacques Ellul, *Teknoloji Toplumu*, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yay., İstanbul, 2003, 471 s. Ayrıca ve bilhassa birinci bölümünde (45-108.sayfalar arası) Goethe'nin Faust'u üzerinden modernleşme sürecini ve dinamiklerini muazzam biçimde analiz eden Berman'ın eseri gözden kaçırılmamalıdır. Bkz. Marshall Berman, *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yay., İstanbul, 1994. 447 s. Berman'ın da alıntuladığı Karl Marx'ın, teknolojinin gelişimini evrimci bir yaklaşımla izahının eleştirisi için bkz. George Basalla, *Teknolojinin Evrimi*, Çev. Cem Soydemir, Tübitak Yay., Ankara, 1996. (Özellikle 279-293. sayfalar arası.)

yönünde telkinde bulunmadığı gibi tüketici toplum yapısını körukler niteliktedir.

Neil Postman'ın deyiimiyle; “Çocuklar göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır.”⁶¹ İşte bu açıdan Fâik Sabri, söz konusu canlı mesajlara modern teknoloji kullanımı fikrini yükleme çabası sergilemiştir. Başka bir deyişle, Jules Verne hikâyelerinin etkisiyle büyüyen Fâik Sabri, döneminin genç neslini kendi hikâyeleriyle benzer biçimde etkilemeye çalışmıştır. Dolayısıyla eser, yenileşme sancuları yaşayan toplumun istikametini Batı olarak tayin eden bilhassa Batı Teknolojisini yücelten dönem neşriyatının, genç nesli hedef alan ilgi çekici örneklerinden biri olarak nitelendirilebilir⁶².

Aslına bakılırsa çocuğa hitap eden bu yazı ve üzerine yapılan değerlendirmeler, pekâlâ toplumun geneline de uyarlanabilir. Zira batılılaş-ması/aydınlatılması gereken halk, yenilikçinin gözünde yetiştirilmesi/yol gösterilmesi gereken çocuktan farksızdır.

Son aşamada akla bazı sorular gelmektedir: Genç beyinlere atılan bu tohum acaba ne ölçüde yeşermiştir? Kimleri nasıl etkilemiştir? Şüphesiz yanıtlar ayrıntılı bir çalışmayla dahi zor verilir. Ancak yine de bu hususlarda fikir verebilecek bir örnek bulunmaktadır.

1891-1971 yılları arasında yaşamış, Türk edebiyatında eserleriyle önemli bir yer edinmiş, geniş bir okuyucu kitesine ulaşmış ve hala okunan, Beş Hececiler grubunun üyesi, Mösyö Elektrik yayımlandığı sırada 8-9 yaşlarında bir çocuk olan Halit Fahri OZANSOY, anılarında, Çocuklara Mahsus Gazete'den ve Fâik Sabri'den şu şekilde bahsetmektedir:

“Fâik Sabri o zamanlar iki haftalık gazete yayınlardı. Bunların biri <<Çocuklara Mahsûs Gazete>>, diğeri de <<Hanımlara Mahsûs Gazete>> idi. Ben bilhassa ve pek tabii olarak <<Çocuklara Mahsûs Gazete>>nin çok meraklı ve heyecanlı bir küçük

⁶¹ Neil Postman, *Çocukluğun Yokluğu*, Çev. Kemal İnal, İmge Yay., Ankara, 1995, s.1.

⁶² İkinci Meşrutiyet basımı ile sınırlı olmakla birlikte süreli yayınlar üzerinden modernleşme algısını okuyan müstesna bir çalışma için bkz. Palmira Brummert, *İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, Çev. Ayşen Anadol, İletişim Yay., İstanbul, 2003. Bilhassa teknolojik araçlara bakış açısını örneklerle ortaya koyduğu onuncu bölüm: “Teknoloji, Taşıtlar ve ‘Modern’ Sokaklar”, s.457-496.

okuyucusu idim. *O gazetede hayalimi uzak diyarlara sürükleyen hikayeler ve çocuk romanları bulurdum. Ekserisi seyahat edebiyatından seçilerek dilimize çevrilmiş olan bu yazıları o tarihte kim bilir benim gibi okuyan daha ne kadar çocuk vardı.*”⁶³

KAYNAKÇA

- Ahmed Fâik, *Mösyö Elektrik*, İstanbul, 1318/1902-1903.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-1”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 234 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-2”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 235 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-3”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 236 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-4”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 238 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-5”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 239 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-6”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 240 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-7”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 241 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-8”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 242 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-9”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 243 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, “Mösyö Elektrik-10”, *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 244 (1318/1902-1903), ss. 4-5.

⁶³ Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1970, s.74.

- Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-11", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 245 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-12", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 246 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-13", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 247 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-14", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 248 (1318/1902-1903), ss. 4-5.
- Ahmed Fâik, "Mösyö Elektrik-15", *Çocuklara Mahsûs Gazete*, sy. 249 (1318/1902-1903), ss. 4.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.), Dosya No:609, Gömlek No:17, 7 Şaban 1320/9 Kasım 1902.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.), Dosya No:669, Gömlek No:70, 17 Receb 1320/20 Ekim 1902.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF.MKT), Dosya No:652, Gömlek No.40, 9 Cemaziyelevvel 1320/14 Ağustos 1902.
- Ahmed Mithat, *Fennî Bir Roman Yahud Amerika Doktorları*, İstanbul, 1305(1889-1890).
- Alagöz, Cemal Arif, "Ölümü Dolayısıyla: Fâik Sabri Duran", *Ulus*, (10 Mayıs 1943), ss. 2.
- Allegre, Claude, *Herkese Biraz Bilim*, Çev. Ahmet H. Durukal, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.
- Asimov, Isaac, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Çev. Elif Topçugil, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- Basalla, George, *Teknolojinin Evrimi*, Çev. Cem Soydemir, TÜBİTAK Yay., Ankara, 1996.
- Bayrak, M. Orhan, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll Yay., İstanbul 1994.

- Berman, Marshall, *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- Brummett, Palmira, *İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, Çev. Ayşen Anadol, İletişim Yay., İstanbul, 2003.
- Daniş, "Kuvve-i Elektrikiyye", *Mecmua-i Fünûn*, nr. 24, Zilhicce 1280 (Mayıs / Haziran 1864, ss. 483-487.
- Demirel, Fatmagül, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.
- Duran, Fâik Sabri, *Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu*, Akşam Matbaası, İstanbul 1935.
- Duran, Fâik Sabri, *Jül Vern (Jules Verne) Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932.
- Ellul, Jacques, *Teknoloji Toplumunu*, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yay., İstanbul, 2003.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1946.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yay., İstanbul 2005.
- Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay. İstanbul, 1998.
- Jusdanis, Gregory, *Kurgu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu*, Çev. Çiçek Öztekin, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul 2006.
- Küçük, Sena, "İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve 'Çocuklara Mahsus Gazete'", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 2010, s. 221-257.
- Küçük, Serhat, "Osmanlıların Modern Teknoloji ile Karşılaşması: Elektrik Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2013, s. 161-185.
- Kür, İsmet, *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1991.

- Mumford, Lewis, *Makina Efsanesi*, Çev. Fırat Oruç, İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl*, Matbaa-i Ebuzziya, Kostantiniye 1305(1888-1889).
- Okay, Cüneyd, *Eski Hafli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- Ozansoy, Halit Fahri, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1970.
- Postman, Neil, *Çocukluğun Yokoluşu*, Çev. Kemal İnal, İmge Yay., Ankara, 1995.
- “Tahdis-i Nimet”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, sy. 1, 9 Zilhicce 1313(9 Mayıs 1312/21 Mayıs 1896), ss.1.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.2., Dergah Yay., İstanbul 1977.
- Ülgener, Sabri F., *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Derin Yay., İstanbul, 2006.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.